

Valóságos varázslatok

Török Sándor, Békés Pál

Jelige: magyarvarázsló

Tartalomjegyzék

Bevezetés, a téma indoklása	3
Török Sándor meseuniverzuma	7
A határok elmosódása és a mesék szerepe	8
Dongó és Csilicsala	15
Képzelt barátok, képzelt varázslók	21
Összegzés.....	24
Bibliográfia	25

Bevezetés, a téma indoklása

Miben különbözik a műmese a népmesétől? A két fogalom szétválasztása egyszerűnek tűnik, de korántsem az, sőt, magának a műmese műfajának meghatározása sem egyszerű. Boldizsár Ildikó leíró jellegű, enyhén bíráló hangulatú meghatározásokat is felsorol különböző kutatóktól,¹ de nincs egyetlen, a műfaj minden aspektusát lefedő definíció. Ezek alapján a műmese magasszintű művészeti teljesítmény, együgyű fantázia leleménye, nincs benne utalás az emberi viszonyokra, didaxismentes, és még sorolhatnám.² A mű- és népmese összehasonlításáról is kevés értelmezés lelhető fel, Martinkó András abban látja a különbséget, hogy a műmese kevesebb sémával, sztereotípiával dolgozik, továbbá „eltávolodik a vallásos-mitikus vagy mondai epikai hitvilágtól.”³ Boldizsár Ildikó részben így tesz különbséget köztük: „[a] mese elsősorban a felnőtteknek szánt alkotás, a műmese célzott csoportja pedig egyértelműen a gyermek”,⁴ viszont a mai világban már a népmeséket is inkább a gyerekek fogyasztják, sőt, még most is találkozhatunk olyan emberekkel, akik azokat hallgatva, olvasva nőttek fel.

Sárkányok, próbatételek, legkisebb királyfi, elvarázsolt erdő – mind olyan elemek, melyek a népmesék építőkövei. Ritkán fordulnak elő a műmesékben, ahol „a hétköznapi helyszíneken már nem kalandok, hanem mindennapos és csupa kellemes események történnek meg. A mesehős életét ritkán fenyegeti veszély, ritkán kerül olyan problematikus helyzetbe, melyben próbára tehetné fizikai vagy erkölcsi erejét, bátorságát, pusztán olyan kalandokba keveredik, amelyek kellemesek a számára. [...] [N]em kell küzdenie, csodálatos segítségeket igénybe vennie, s nem kap se jutalmat, se büntetést.”⁵ Az általam vizsgált művek bár műmesék, nem teljesen igazak rájuk ezek a kijelentések: a gyerekhősök ugyan hétköznapi helyszíneken keverednek kalandokba, ezek így is kalandoknak minősülnek, a hősök próbák elé kerülnek és végül jutalmat is kapnak. A mesei elemek kicsit kicsavarva, néhol átértelmeződve jelennek meg ezekben a művekben, hisz a könyvek által létrehozott „valóságba” kerülnek át, olyan

¹ Például: ARANY László: „Csupa naív és élénk kedélyesség az, ami ezeket alkotja: nincs bennök semmi mythologia, semmi didaxis, semmi vonatkozás az emberi viszonyokra, és semmi csapongó élcz.” Max LÜTHI: Nemcsak magasszintű művészi teljesítményt jelent, hanem az együgyű fantázia leleményeit is, amely abban tetszeleg, hogy virágokat, állatokat meg bűtordarabokat beszélget, reptet, vagy bír cselekvésre.” BAUER Gabriella: „A gyerekek életkori sajátosságait figyelembe vevő, vagy eredetileg a felnőttirodalomhoz tartozó, de a gyermekeknek is élményt adó irodalmi művek.” Idézi: BOLDIZSÁR Ildikó: *Varázslás és fogóküra, Mesék, mesemondók, motívumok*, Bp., Didakt, 2003, 10.

² Ua.

³ Uo. 11.

⁴ BOLDIZSÁR Ildikó: *Mese-e a műmese? = Folklor és irodalom - Folklor a magyar művelődéstörténetben*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Bp., Akadémiai, 2006, 358.

⁵ Uo. 359.

szimbiózist hozva létre, mely a mesevilágot varázstalaníthatja, ugyanakkor a gyerekek valóságát is felruházhatja mágiával. Viszont az sem jelenthető ki, hogy a műmesékben nincs természetfölötti jó és rossz, Boldizsár úgy fogalmaz, hogy „a jó műmesékből sosem hiányoznak az irracionális elemek, legfeljebb a nevük változott meg, vagy a mese írója fosztotta meg őket eredeti, tündérmesei funkcióiktól, esetleg teljes kudarcra ítélte őket tündérmesei dolgukban.”⁶ Ezzel egy meglévő hagyományhoz csatlakoznak, ugyanis „rég, bevált fogásnak számít, hogy a meseíró valóság és mese között »hintáztatja« hőst, olvasóját.”⁷

A továbbiakban Török Sándor több művét, de elsősorban a *Csilicsala csodáit* fogom Békés Pál *A kétbalkezes varázsló* című meseregényével összehasonlítani. Hasonlóságuk nem pusztán a varázslóalak újraértelmezésében nyilvánul meg. Felmerülhet a kérdés, hogy ha a tündérmesei alakok kicsavarása jellemzi a műmesei világot, miből gondolom, hogy a két elemzett mű között ennél szorosabb kapcsolat lenne. A gyanúm, hogy Török hathatott Békésre, beigazolódtott egy interjút olvasva, amiben Békés a saját műve és a *Csilicsala csodái* közti kapcsolatot egyértelműsíti: „Mindenesetre a *Csilicsala csodái* az első magyar urbánus varázslóregény és persze, hogy *A kétbalkezes varázsló*nak van hozzá köze.”⁸ Így a két regény közti kapcsolat nyilvánvaló, és túlmutat a hangulati, szereplői egyezéseken: egy ponton Békés még ugyanazt a szóviccet is használja, mint Török, mikor a „Szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál!” mondással teszi komikussá a jelenetet. A két szerző személyesen is ismerte egymást. Török Sándor a *Család és iskola* pedagógiai lapnál főszerkesztőként főnöke volt Békés Pál anyjának, és többször felment hozzájuk: „Sokszor meglátogatt bennünket, én meg persze olvastam a meseregényeit, és mindig azt hittem, hogy ő maga Csilicsala bácsi, a saját regényének a főhőse, vagyis egy igazi varázsló jön fel hozzánk a másodikra, és a szürke télikabát csak álruha.”⁹ Ez az a mozzanat, amelyről *A kétbalkezes varázsló* szól: ott valóban egy igazi varázsló fog felmenni a gyerekfőszereplőhöz. Tehát nem csak a tündérmesei világ kicsavarása a közös tulajdonsága a két könyvnek, mert akkor a műfaj adta adottságok miatti hasonlóságról beszélhetnénk csak. Magát a varázsló alakját is újraértelmezik, egyúttal beemelik a magyar gyerekirodalomba. Kutatásaim során nem találtam olyan szakirodalmat, mely ezt a két művet összevetné, így ezt a hiányt próbálom pótolni a dolgozatomban, miközben a

⁶ BOLDIZSÁR, *Varázslás és...*, i.m., 74.

⁷ KOMÁROMI Gabriella, „Ennyit a művészet hatalmáról”: Békés Pál: *A kétbalkezes varázsló*, *Félőlény* = K. G., *A gyermekkönyvek titkos kertje: Tanulmányok, esszék, kritikák*, Bp., Pannonica, 1998, 293.

⁸ GYÖRE Gabriella, *Magánmitoszok – Nagyvizit Békés Pálnál*, 2009. [Magánmitoszok – Nagyvizit Békés Pálnál | Litera – az irodalmi portál](#)

⁹ Ua.

hagyományozódást, a gyerekirodalmi kánont és a művek kanonizációját, a mesei és a valóságos világ közti határ elmosódását, a varázslók karaktereit vizsgálom.

Végül a képzeletbeli barátok alakjai felől fogom megközelíteni a meseregényeket, hisz, ha figyelembe vesszük Török irodalmi múltját (itt elsősorban a *Kököszi és Bobojsza* című művére gondolok¹⁰), akkor Csilicsala karaktere is felfogható képzeletbeli barátként. Békés és Török varázslófiguráinál is megfigyelhető, hogy funkciójukban, viselkedésükben, és abban, ahogy a világ érzékeli őket, hasonlítanak a képzeletbeli barátokhoz, így lehetővé teszik ezt a fajta értelmezést, főleg, hogy a műmesék általában magyarázatot keresnek és adnak a bennük történő csodás eseményekre. Ezzel pedig lehetőség nyílik jövőbeni kutatásokra, melyekben a világirodalmi, klasszikus képzeletbeli barátokat szerepeltető műveket vizsgálhatjuk a magyar irodalom egyes alkotásaival közös kontextusban.

A gyerekeknek szánt irodalomnak egyszerre kell az olvasási rutint kialakítania és az olvasási vágyat felkeltenie, ezért fontos, hogy nyelvi és tapasztalati tudás tekintetében együtt fejlődjön a gyermekolvasóval. „Ezt a funkciót olyan, mindenkori «kortárs» szövegek képesek betölteni, amelyeknek sem nyelvi, sem világtapasztalati horizontja nem idegen az őket olvasó gyermekétől. Ez a magyarázata annak, hogy az igazán sikeres beavató olvasmányok szinte évtizedes gyorsasággal cserélődnek, és csupán néhány beavató olvasmány élettartama tart ki a szülők generációjától a gyermekekéig.”¹¹ Hansági Ágnes két csoportot különböztet meg az alapján, hogy mikor és mennyien olvasták a szövegeket: használati irodalmat és esztétikai irodalmat. Míg utóbbit kevesen, de az idő során folyamatosan olvassák, a különböző korok során is, addig előbbit „egyszer és egyszerre nagyszámú olvasó olvassa”,¹² az olvasók pedig általában csak egyszer olvassák őket. A gyerekirodalom is ide sorolható. Ettől függetlenül előfordul, hogy ezek közül is kerülnek ki klasszikus szövegek.

A nyílt gyerekirodalmi kánon 20. századi alakulását három irodalmon kívüli tényező befolyásolja: a nemzettudat formálása, a nyílt politikai szándék és a nevelő célzat.¹³ Bárdos József ez alapján fel is vázolja a gyerekirodalmi kánon történetét: a XIX. század végén a magyar történelmi múlt birtokba vétele volt a legfőbb feladata, ekkor került a történelmi olvasmány a gyerekeknek szánt irodalomba és a magyar népmese is itt lett a gyerekirodalom szerves része. Az I. világháború után a népnevelési szándék erősödött meg. („Összefüggött ez azzal, hogy az

¹⁰ Kököjszi és Bobojsza két törpe, akik a főszereplő kisfiú, Andris képzeletbeli barátaiként oktatják és segítik őt.

¹¹ HANSÁGI Ágnes, *Kánonon innen és kánonon túl. Megjegyzések a „gyerekirodalmi kánon” és a „gyerekirodalmi klasszikusok” kérdéséhez = Mesebeszéd*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, MÉSZÁROS Márton, SEKERES Nikolett, Bp., Fiatal Írók Szövetsége, Minerva Könyvek 8, 2017, 49.

¹² Uo. 51.

¹³ BÁRDOS József, *Egy működő gyerekirodalmi kánonért = Ideje a számvetésnek?, Fordulópont 50*, szerk. SZÁVAI Ilona, Bp., Pont, 2009, 7.

úgynevezett «magyar kultúrfölény» elérését az oktatástól, neveléstől várták.”¹⁴) Ennek a korszaknak az irodalmi kánonját Pósa Lajos és Móra Ferenc uralta. Ezután következett, a II. világháború végével, a Rákosi-korszak, melynek az eddigi gyerekirodalmi kánonnal való szakítás volt a célja. A könyvrostálások és az erős cenzúra hatására Benedek Elek, Arany László teljesen eltűnt a kánonból. Ennek a törésnek a hatására „[o]lyan nemzedékek nőttek fel, amelyek nem kapcsolódtak elődeik sokaságához, nem érezték, nem éltek meg az alapvető értékek közösségét, és amikor (nagyjából 1960 tájára) tudatosult bennük, hogy becsapták őket, nem volt mibe kapaszkodniuk: ugrásszerűen megnőtt az alkoholisták, az öngyilkosok száma.”¹⁵

Az ötvenes években születtek meg meghatározó gyermeklapok és létrejött az Ifjúsági Könyvkiadó, ami akkor egyedülként jelentetett meg gyerekirodalmat. „Ekkor született meg a modern magyar gyerekirodalom.”¹⁶ Ezeknek köszönhetően sikerült a hetvenes-nyolcvanas években létrejönnie egy olyan nyílt gyerekirodalmi kánonnak, aminek legfőbb szervezőereje az esztétikai érték volt. A rendszerváltás után szűnt meg az Ifjúsági Könyvkiadó (akkor már Móra) egyeduralma, de az ekkor megjelent könyvek minősége hanyag volt, a kilencvenes évek végére javult a helyzet, de Bárdos szerint a piacra még mindig az igénytelenség a jellemző, alig van minőségi gyerekönyv, melynek legfőbb hibása a gyerekirodalmi kritika nélküli intézményrendszer. (Tanulmánya 2009-es, úgy gondolom, azóta pozitív fejlődés figyelhető meg a gyerekirodalmi kutatás területén, egyre több értő kritika készül gyerekirodalomról, de gondolata, miszerint az oktatásban „a negyven-ötven-hatvan évvel ezelőtti kánon öröklődik tanárról tanárra, szinte teljesen értelmét veszítve”¹⁷, sajnos még mindig igaz.)

A gyerekirodalom tehát paradox helyzetben van: változnia kell, hogy a mindenkori olvasó nyelvén szólaljon meg, de így nem válhat kánonná. Ha a már kialakult kánon túl hirtelen, gyökeresen változik meg, azért, hogy az aktuális prioritásoknak megfeleljen, az viszont súlyos törést okoz a generációk között. Dolgozatomban nem célom, hogy a vizsgált művek esztétikai minőségét megítéljem, csupán egy jelenséget vizsgállok, azt, hogy Békés műve visszahozhatta a köztudatba Török meseregényét, amelynek így nagyobb esélye volt/van a gyerekirodalmi kánon részévé válni.

A kiadástörténetet figyelembe véve, Török Sándor és Békés Pál is túlélte a saját korát, hisz *A Csilicsala csodái* 1956-ban jelent meg először, a legfrissebb kiadása pedig 2005-ös, *A kétbalkezes varázsló* pedig 1983-óta van a piacon, legújabb kiadása 2016-os. (Békés könyvének

¹⁴ Uo. 10.

¹⁵ Uo. 11.

¹⁶ Ua.

¹⁷ Uo. 13.

van egy 2004-es kiadása is, ezért is gondolom, hogy hatással volt Török művének újbóli kiadatására.) A Cicero Kiadó a *Kököjszi és Bobojsza* könyveket pedig ismét kiadta 2020-ban, (pár évvel Elekes Dóra *Dettikéről és más istenekről* című könyvének megjelenése után, ami szintén egy képzeletbeli barátot állít a középpontba és annak történetét meséli el, így e két mű között is fellelhető az egymásra hatás). Lehetséges, hogy a *Csilicsala csodáira* is vár egy újabb kiadás.

Török Sándor meseuniverzuma

A tündérmesék zárt rendszerének megbontása alapján Boldizsár három műmese-típust különböztet meg: a deformált meséket, melyek annyira eltorzítják a népmesék elemeit, hogy azok „értelmetlen és értelmezhetetlen szöveghalmazt”¹⁸ állítanak elő, a helyettesített és inverz tündérmeséket és az asszimilált és specializált tündérmeséket.¹⁹ Az elemzett műveket a specializált tündérmesék közé tudnám besorolni (ezt műmesének és irodalmi mesének is nevezi Boldizsár Ildikó), mert ez a csoport „az állandósult kapcsolatokat alkalmiakkal helyettesítve átkódolta, specializálta a mese jelentését.”²⁰ A műmesék írói vagy kizárják, vagy sajátos módon követik a hagyományként adódó kombinációkat.²¹

A műmesék történetei „a gyerek valóságos életéből indulnak ki, a gyerekszobában vagy a játszótéren játszódnak.”²² Az elemzett művekben a főszereplők kalandokba keverednek, és gyakran fordulnak varázslathoz segítségül. Olyan történetek ezek, melyek megkísérlik nemcsak a valóság és a mese, hanem a nép- és a műmese közti határt is elhalványítani.

Komáromi Gabriella gyermekirodalmunk jelentős alkotói közé sorolja Török Sándort, akinek pályakezdő írásait Benedek Elek *Cimbora* című folyóirata közölte.²³ Mielőtt rátérek az elemzésre, fontosnak tartom ismertetni Török Sándor meseuniverzumát, hisz bár elsősorban a *Csilicsala csodáival* fogok foglalkozni, az nem önmagában álló mű. Török egy univerzumot hozott létre, ami értelmezésem szerint a *Kököjszi és Bobojsza* trilógiából (vagy duológiából, attól függően, hogy melyik kor kiadását tartjuk a kezünkben²⁴) és a *Csilicsala*-trilógiából áll,

¹⁸ BOLDIZSÁR, *Varázslás és... i.m.* 171.

¹⁹ Uo. 171-178.

²⁰ Uo. 173.

²¹ BOLDIZSÁR, *Mese-e a... i.m.* 358.

²² Uo. 359.

²³ KOMÁROMI Gabriella, *Elfejtett irodalom, fejezetek a magyar gyermek- és ifjúsági próza történetéből: 1900-1944*, Bp., Móra, 2005, 69.

²⁴ Török Sándor *Kököjszi és Bobojsza* című meseregénye 1939-ben jelent meg először, majd 1978-ban, számos helyen eltérő szöveggel, melyből nem csak a keresztény utalások hiányoztak, de a benne megjelenő családkép is barátságosabb volt. Ezeket a változtatásokat maga a szerző eszközölte, ezzel szinte új művet létrehozva. 1945-ben

amihez a későbbiekben hozzákapcsolódott a *Hahó, Öcsi!* című film, illetve a belőle készült irodalmi forgatókönyv. Itt ugyanazzal a családdal találkozunk, mint a *Csilicsala csodái* esetében, de már a kistestvér veszi át a főszerepet. Az idő keresésére induló gyerek kétségbeesetten próbál segíteni a családjának, még azután is, hogy ők „szidalmazták”. Ezt követte 1974-ben a *Hahó, a tenger*, ami nem a Balog családot teszi történetének központjába, hanem egy kistestvér érkezésének történetét meséli el Öcsi szemszögéből, viszont a végén Kököjszi és Bobojsza említésével Török ezt a művet is beemeli az univerzumába. Persze, nem csak az azonos szereplők kötik össze a könyveket: a játékos nyelvezet, a megelevenedő tárgyak és a megjelenő rímek, versek mind erősítik az összetartozást, ahogy a hasonló témák is: a gyermeki fantázia erőssége, felkészülés egy testvér érkezésére, az érettebbé válás, a való világból eredő, onnan kiinduló kalandok láncolata.

Azért univerzumból beszélek és nem egymástól független könyvsorozatokról, mert vagy a két képzeletbeli barát, vagy Öcsi és Gyuszi visszatérő karakterként összetartják a könyveket és folytonosságot biztosítanak, még úgy is, hogy a *Hahó, Öcsi!* törpéi sokkal kevésbé árnyaltak, bölcsék és nevelő célzatúak, mint a Kököjszi és Bobojsza-könyvekben. Míg utóbbiakban a szülői nézőpont elmagyarázásával, megértésével nevelik Andrist és Pannit, addig a *Hahó, Öcsi!*-ben szereplő törpék sokkal inkább a gyerek pártján állnak, hevesen reagálnak az őt ért bántásokra. Mikor Öcsi elmeséli, hogy azt mondták neki, ő rossz, nem tud bevásárolni és buta, a törpék nem elmagyarázzák neki, miért mondhattak a szülei ilyeneket, hanem agresszívan és teljes mértékben Öcsi oldalára állva reagálnak: „Meg kell büntetni őket! – kap a virágjához Bobojsza.”²⁵ Seres József is univerzumból hivatkozik a könyvek alkotta egészre, de ő Gyuszi és Andris alakját összemosva teszi ezt, mondván, teljesen elképzelhető, hogy az idősebb Andris úgy viselkedne, mint Gyuszi.²⁶

A határok elmosódása és a mesék szerepe

Jeney Zoltán a tündérmeséket tipológiailag a francia típusú középkori lovagregényeknek és novelláknak felelteti meg. A rájuk jellemző topikus elemek közé sorolja, Horváth Krisztina

megírta a folytatását *Gilikoti* címmel, 1948-ban pedig elkészült a harmadik rész is, a *Kököjszi és Bobojsza újabb kalandozásai*. A Kádár-korszakban viszont utóbbit egybe rakták a *Gilikotival*. A Cicero 2011-ben újra különálló regényként adta ki, a 2021-es *Gilikoti* kiadásban viszont megint egyben szerepelnek, a harmadik rész pedig csak a tartalomjegyzékben és egy belső címlapon szerepel, a borítón nem. Így három, két, de ha az első rész két változatát különálló műveknek tekintjük (véleményem szerint annyi és olyan szintű változtatások vannak benne, hogy logikus lenne), akkor akár négy részes sorozatról is beszélhetünk.

²⁵ TÖRÖK Sándor, *Hahó, Öcsi!*, Bp., Móra, 1973, 43.

²⁶ SERES József, *Törpék, varázslók és gyerekek* = *Könyv és Nevelés*, 1980. 4-5. sz., 172-176.

Gergei Albert Árgirus történetét vizsgáló tanulmánya alapján, többek között az útnak indulást, a származást és a párhuzamos világ jelenlétét.²⁷ „A tündérmeséknek alapvető jellemzője a névadó, vagyis a tündér, és az ő saját világának szerepeltetése.”²⁸ Ezekben a mesékben közös elem a határ átlépése, ami lehet egyértelmű (erre példának Jeney az *Égigérő fát* hozza, de szerintem jó magyar műmesei példa erre Szabó Magda *Tündér Lalája*²⁹ is), ám észrevehetetlen is, ekkor csak az ott lévő alakok találkozásakor derül ki, hogy valaki már átlépett rajta. A határátlépés pedig okozhatja magát a problémát, de lehet annak megoldása is.³⁰ Ez a határátlépés (vagy ahogy Jeney írja: transgression) jelenik meg az általam elemzett művekben is. Mindkét meseregényben találkozunk egyértelmű és nem egyértelmű határátlépéssel.

A *Csilicsala csodái* 1956-ban jelent meg. Főhőse Gyszi, a kisiskolás fiú, aki a regény minden fejezetében tipikusan gyermeki rosszaságokat követ el és az ebből fakadó gondok megoldásához Csilicsala bácsi segítségét kéri. Ő pedig mindig segíti, oktatja a fiút, ahogy a többi gyereket is. A regény első mondata egy átlagos mese kezdete is lehetne: „Az utcán ment egy varázsló.”³¹ Eddigi olvasmányélményeink alapján bizonyos elvárásokkal felvértezve folytatjuk a történetet, de rögtön a második bekezdésben egy, az elképzelt világba nem illő elemmel találkozunk: „Villamosok robogtak fel-alá csilingelve.”³² Tehát a varázsló, a mágia a szürke valóságban létezik, viszont a felnőttek számára nem érzékelhető. De ez a határelmosódás nem marad egyirányú, Gyszi is átlép a mesék világába, ahol már a meséket elválasztó határokat is megsemmisíti.

A fejezetekre valóban igaz, amit Lovász Andrea kiemel: a varázslók csupán a gyerekek nevelésének eszközei,³³ így a mágia, a varázslat és a mese is csak a valóság alárendeltje lesz. Az egyik kulcsfontosságú rész a *Messzi mesék között* című fejezet, melyben Gyszi, ahelyett, hogy időben hazament volna a megvásárolt kenyérrel, cigarettával és szappannal, a pénzt elköltötte, és késő estig csavargott. Így ismét Csilicsala bácsi segítségét kéri, a mesékből jól ismert terülj-terülj asztalka megszerzésére, hogy ne üres kézzel keljen hazamennie. „A terülj-

²⁷ JENEY Zoltán, *A népmese és a műmese határvidékei = Mesebeszéd*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, MÉSZÁROS Márton, SZEKERES Nikolett, Bp., Fiatal Írók Szövetsége, Minerva Könyvek 8, 2017, 229-232.

Az idézett tanulmány: HORVÁTH Krisztina, *Egy elveszett breton „lai” nyomában. Az Árgirus história eredetéről*, Filológiai Közöny, 1992/1-2, 22-35.

²⁸ Uo. 232.

²⁹ A tündérek és az emberek világa egy, a tündérek számára jól érzékelhető határral van elválasztva, még határőrök is védik, hogy illetéktelenek ne léphessék át. A két világ közti átmenet így nem fokozatos és már az átlépés pillanatában tisztában lesz Lala azzal, hogy már nem a saját „világában” van. „Réstelen, függőleges, szürke sziklafal fogta körbe az országot, s csak az örök jelszavára tágult rajta akkora nyílás, hogy a ki-vagy belépő átbújhatott rajta.” (SZABÓ Magda, *Tündér Lala*, Bp., Móra, 2021, 26.)

³⁰ JENEY, *A népmese...*, i.m. 233.

³¹ TÖRÖK Sándor, *Csilicsala csodái*, Bp., Ciceró, 2005, 7.

³² Ua.

³³ LOVÁSZ Andrea, *Jelen idejű holnemvolt: Szeminárium a meséről*, Bp., Krónika Nova, 2007, 113-115.

terülj asztalkám a mesék világában van, és az egészen más. [...] *Itt* hetven fillér az átszálló, és háromszor lehet vele átszállni a kereszteződéseknél, távolodó irányban, visszafelé nem, és ötven fillér a vonaljegy, [...]”³⁴ A határ hirtelen élessé válik, az *itt* dőlttel szedése hangsúlyozza a két világ közti szakadékot, de mindez visszavonásra kerül, mikor Gyszi a varázsló segítségével végül átlép a mesék földjére. Itt egy egyértelmű transzgressziót láthatunk. És a fiú, bár látszólag tisztában van a mesei világ törvényeivel, *sémaival*, ezek között elveszve kalandozik, és okoz ugyanúgy problémákat, mint a saját világában. „Na de öreganyám, kérem, hát én nem vagyok a szegény özvegyasszony hetedik gyereke, sem a király legkisebb fia, Balogh Gyszi vagyok, [...] júniusban ott kell lennem a vizsgán.”³⁵ Így próbál kibújni a mesékben megszokott próbatétel alól, és minden nehézség nélkül megszerezni a jutalmat, sikertelenül. Anyóka tüzes csikóját kell őriznie három napig, ha viszont nem jár sikerrel, és a csikó megszökik, akkor a fiút megeszi a hétfejű sárkány. Gyszi viszont megbukik a próbán, mikor a Piroskával való találkozás reményében magára hagyja az állatot.

A Piroskával való beszélgetés teljesen új fényben tünteti fel a mesék világáról alkotott képet: „De most már sietnem kell, mert még a végén lekésem a nagymamát, illetve a farkast. A farkas ilyenkor már elindul a kunyhó felé, és a vadász is készülődik, tudod...”³⁶ Eszerint egyfajta hurokban élnek a mesehősök, melyben újra és újra át kell élniük a történetüket. Ez egyfelől a mese degradációját erősítheti, hisz így nem egy megismételhetetlen történettel találkozunk, ugyanakkor a mese állandó létezését, folyamatosságát is jelképezheti. Viszont nem egységes a szereplők birtokában lévő tudás mértéke: a lábnyomokat követő Gyszi Hófehérke és a hét törpe kunyhójához ér, ahol csak Tudor ismeri a történetüket: „Mert meg van írva az egész, hogy egyszer eljön a királyfi, és elviszi a mi boldogságunkat, a mi királynőnket.”³⁷ Ezt a többi törpe félve hallgatja, alig akarja elhinni. A megérkező Gyszit a megjósolt királyfinak vélik, kopogása ijedelmet szül, viszont nem felel meg a mesei elvárásoknak, félreértés követ félreértést, így pincébe zárják.

Csipkerózsika országába érve látja, mindenki alszik. „[...] örömmel tapasztalta, hogy úgy van minden csakugyan, ahogyan azt valaha a képeskönyvében olvasta s látta [...]”.³⁸ Tudással rendelkezik, de ezt az előnyt nem tudja kihasználni. Megtöri az átkot, viszont itt sem szabályszerűen avatkozik közbe. A mese szereplői tudják, hogy varázslat alatt állnak, ismerik

³⁴ TÖRÖK, *Csilicsala...*, i.m. 65.

³⁵ Uo. 67.

³⁶ Uo. 72.

³⁷ Uo. 78.

³⁸ Uo. 90.

annak feltételeit („Úgy látszik, letelt a száz esztendő.”³⁹) és egy királyfinak kell megtörnie a varázslatot. Viszont hamar kiderül, hogy Gyszi kívülről, aki csak a tüzes csikóját keresi. Ezt pedig nagy felháborodás követi: „Azt hiszed, akárki csak úgy ukmukfukk felébresztheti Csipkerózsikát?”⁴⁰ Nemcsak az ébresztő személye miatt nem érvényes az ébresztés, hanem azért is, mert még harminc év és négy perc hiányzik a száz évből. Ezután pedig mindenki visszaalszik, megfosztva ezzel a mesét a mágiától, hisz eredetileg ez egy átok műve, itt viszont hétköznapi történésé válik.

Ezután Gyszi a hétfejű sárkánnyal találkozik, aki szintén a neki kiosztott szerep és annak szabályai tudatában viselkedik vele: „Azért várok az általúton, hogy a királyfiak elibe álljak.”⁴¹ Gyszi, aki a történeteket jól ismeri, próbál itt is kibújni a sárkány támadásai alól, három találós kérdéséből kettőt meg is válaszol, de végül Csilicsala bácsi segítségére van szüksége, hogy kiszabaduljon a szituációból. A szereplők tisztában vannak azzal, hogy ők csupán a jól ismert mesék részesei. A sárkány fel is ajánlja, hogy tegeződjenek Gyszival, hisz a mesében vannak. Ha a különböző mesék világait különálló minivilágoknak tekintjük, akkor az ezeken való áthaladás nem egyértelmű határátlépésre mutat példát.

Az átélt kalandok megtörténte a homályba vész, egyedül Öcsi az, aki valamennyire érzékeli ezt a *másik* valóságot. Öcsi pedig ugyanúgy átéli a határelmosódást a *Hahó, Öcsi!*-ben, mikor magával a Csizmás Kandúrral találkozik az utcán. „[I]smét a csizmákat látjuk, de most már sarkantyús piros csizmák ezek... egyre változik az egész, s hát, íme: a Csizmás Kandúr lépked Öcsi előtt.”⁴² A városi forgatagban a mese csak rövid időre jut át Öcsi valóságába. Ugyanez történik akkor is, mikor egy fiatal párt lát, és azonosítja őket Hófehérkének és a hercegnek, vagy mikor családját menti fel a bírók és a király előtt, aki először fele királyságát akarja vele megosztani, majd hosszú gondolkodás után (ami azért is különös, mert elvileg ennek adottnak kellene lennie) a lánya kezét adja neki, de megmutatkozik, hogy Öcsi nem oda való és még gyerek, mikor a mátka szót ízlelgeti, nem ismerve annak jelentését.

Békés Pál mindössze huszonhét éves volt, mikor 1983-ban megjelent *A kétbalkezes varázsló*. (1999-ben adták ki újra). Nem csak gyerekeknek írt (*Félőlény, A Bölcs Hiánypótló*), felnőtteknek szánt művei is jelentősek (ilyen *A bűntárs*, a *Lakótelepi mítoszok*, ez utóbbi a közös helyszín miatt kapcsolódik is *A kétbalkezes varázslóhoz*). Kiemelkedő alkotása még a Dész Lászlóval és Geszti Péterrel közösen alkotott színdarab, *A dzsungel könyve*. Ugyanakkor mindig

³⁹ Uo. 92.

⁴⁰ Uo. 94.

⁴¹ Uo. 102.

⁴² Uő, *Hahó Öcsi!*, Bp., Móra, 1973, 63.

is foglalkoztatta, hogy hol a helye a magyar irodalomban.⁴³ Helyzetét nehezítette, hogy a magyar irodalomértés nem tudja jól kezelni a *middlebrow* kategóriáját, ami a magasirodalom és a szórakoztató irodalom közötti kategória. Radnóti Sándor úgy ír, Békés irodalma „valóban a mesélésből származott.”⁴⁴ Saját élményei, barátai történetei „erősen kipoentírozott remek sztorikká váltak a kezében.”⁴⁵ Legsikeresebb műfaja az anekdota, a rövid történetek. A *kétbalkezes varázsló* szerkezete is anekdotikus: a fejezetekre osztás és a szereplőkkel való egyenkénti találkozás, az életük megismerése az anekdotikusságot erősíti. Ahogy Komáromi Gabriella írja: „A modern mesék hősei nem kergetik a kalandokat, csak kalandokba keverednek. [...] Békés Pál hősei is ilyesfélék.”⁴⁶

„A két megjelenés között eltelt időszakban az emberek életkörülményei, sőt társadalmi státusa is hasonló átalakuláson ment át, mint ahogy az Békés Pál meseregényében is történik a főhősökkel, sőt az [...] elmagányosodás is egyre jellemzőbbé vált.”⁴⁷ Innen nézve traumafeldolgozásként is értelmezhető a regény – ami gyerekkönyveknél ritkább volt, bár manapság egyre többször fordul elő – az új életükhöz hozzászokni nem tudó emberek történetének és a panelfmagány ábrázolásának egyvelegeként. Továbbá a *Csilicsala csodáival* fennálló kapcsolatával gyerekgenerációkat is összeköthet.

A mű teljesen elmosza a mesék és a valóság közti határt, az elvarázsolt erdőt egy panellakássá változtatja, a mesei szereplőket pedig hétköznapi dolgozó emberekké. A történet egyik főhőse egy varázsló, Fitzhuber Dongó, aki már nem a bölcsesség és tudás hordozója (ebben az értelemben teljesen az ellentéte Csilicsala bácsinak), hanem az állandó jelzőjévé is vált kétbalkezesség megtestesítője. A tudás hordozójának csupán annyiban mondható, hogy az általa varrt hátizsákban állandóan magával hordja a Máguslexikont, ami inkább hasonlít egy egyszerű lexikonra – a magyar nyelv szinte összes szava megtalálható benne. Fitzhuber Dongó kétbalkezessége és a rendszer korrupszága miatt (pedig még mindig a mesevilágban vagyunk, ahol ilyen nem szokott előfordulni), miután elvégzi a varázslóiskolát, a legrosszabbnak vélt munkahelyet kapja meg, a Nimbusz Endre Bertalan utcai lakótelep Körzeti Varázslóhivatalát. Ennek köszönhetően ismerkedik meg a történet másik főhősével, Éliás Tóbiással, aki az említett lakótelep lakosa, és mint minden gyerek, saját mesét szeretne. Ezt meg is kapja, a panelban élő Első Badar király által adott feladatot elvállalja: elhatározza, hogy megkeresi az eltűnt lányát és udvartartásának többi lakosát, hisz azok kénytelenek voltak a panelba költözni, miután a

⁴³ RADNÓTI Sándor, *Békés Pál*, Élet és Irodalom, LXII. évfolyam, 38. szám, 2018. szeptember 21.

⁴⁴ Ua.

⁴⁵ Ua.

⁴⁶ KOMÁROMI, Ennyit a ..., i.m. 292.

⁴⁷ BOLDIZSÁR Ildikó, *Mesepoétika: írások mesékről, gyerekekről, könyvekről*, Bp., Akadémiai, 2004, 226.

kastélyukat lerombolták. A mese boldog véget ér, ha nem is csodás befejezést kapunk: innentől kezdve az egykori királyi udvar lakói minden héten tudnak találkozni az alagsori mozgalmi helyiségben, hála Irma néninek. „Kedden például, ha jól tudom, a nyugdíjasok klubja és a modellező szakkör között miénk az alagsori mozgalmi helyiség.”⁴⁸ Ha csak egy kis időre is tehát, de „a lakótelepen is lesz helye és létjogosultsága a valamikor szebb napokat látott királyi udvartartásnak.”⁴⁹ A mese pedig mese, legyen az egy királyi kastélyban, vagy egy pincehelyiségben.

Teljesen igaz erre a felállásra, amit Boldizsár a műmeséről ír: „A varázslások a visszájukra fordulnak, [...] senki és semmi nem ott van, ahol lennie kellene.”⁵⁰ Első Badar király élete megfelel a népmesékből ismert királyok sorsának, de már akkor, amikor a régi szép időkről ír, megfigyelhető a mesei világ csodátlanítása, a dicső múlt sem az a múlt, ami a népmesékben meg van írva: „Olykor egy-egy legkisebb fiú vetődött az udvarunkba, rendszerint kiállt három próbát, ilyenkor nekiadtuk valamelyik leányunkat, volt belőlük tucatnyi, ilyenkor hetedhét országra szóló lakodalmat csaptunk, ahogy illik.”⁵¹ Továbbá a meseregény első mondata is „ódivatú bevezetés”⁵²-ként utal a megszokott *egyszer volt, hol nem voltra*, amivel már a legelején a múltba taszítja a megszokott mesei világot. A *rendszerint*, a *tucatnyi* és az *ahogy illik* kifejezések azt támasztják alá, hogy a király ugyanannyi ismerettel rendelkezik a mesei világ szabályrendszeréről, mint azok a mesehősök, akikkel Gyuszi találkozott.

A király kacsalábon forgó kastélyát lebontották, alattvalóit a lakótelepre költöztették, legnagyobb fájdalma pedig, hogy nem találja a lányát, Lanolint. A feladat teljesítését a legkisebb fiúk rögtön vállalni szokták, Tóbiás viszont először fel sem fogja, hogy a király rá gondol, mikor egy lovagról, egy hősről, egy szegény ember legkisebb fiáról beszél. „Akkor talán elég, ha az illetőnek égszínkép pizsamája van.”⁵³ – pontosít a király, ezután a fiú el is vállalja a feladatot.

A jutalom felajánlása sem marad el, de egy kicsavart, szegényebb verzióban tárul elénk. Miután a király felajánlja fele királyságát és lánya kezét, „riadtan járatta körbe szemét a lakásban, és azt számolgatta, hogy királysága ennyire összezsugorodván, mennyi marad neki.”⁵⁴ Éliás Tóbiás viszont nagylelkűen visszautasítja az ajánlatot, mondván, hogy ekkora királysága neki is van az ötödik emeleten. A mű végén is egy szerény gesztussal találkozunk,

⁴⁸ BÉKÉS Pál, *A kétkelkezes varázsló*, Bp., Minerva, 1983, 159.

⁴⁹ BOLDIZSÁR, *Mesepoétika...*, i.m. 230.

⁵⁰ BOLDIZSÁR, *Mese-e a...*, i.m. 359.

⁵¹ BÉKÉS, i.m. 47.

⁵² Uo. 5.

⁵³ Uo. 49.

⁵⁴ Uo. 51.

mikor a király úgy fogalmaz, hogy „kérj bármit, amit teljesíteni tudunk”. Dongó meg is jegyzi gondolatban, hogy ezelőtt nem így fogalmazták ezt meg a királyok. Ezzel az általánosítással pedig megint megerősíti a mesei világ átalakulását. A pontosság kedvéért viszont Badar megkérdezi, hogy tényleg legkisebb fiú-e Tóbiás. „Én vagyok a legkisebb, mert én vagyok az egyetlen.”⁵⁵ A szertartásként működő jutalmazás tehát végbemegy, de érződik rajta a panellakás hangulata. A helyzet tragikomédiája, hogy az eltűnt királylány nem egy torony, csupán egy lakás foglya, az egymást kereső szereplők pedig nem élnek messze a másiktól, csupán a panelben képtelenek megtalálni a másikat.

A királyi udvarban élő szereplőknek új szerepköröket kellett maguknak találniuk, így lett a kóstolóból szakács, a bölcsből könyvtáros, a bolondból színész, a királyból pedig bankhivatalnok, igazi valójukat pedig nem tudják a mindennapi életükben kiélni, csupán a lakásukban.

Békés már az első oldalon tisztázza a két valóság közti átjárhatóságot: az év végi oklevélosztó ünnepségen a főigazgató nem más, mint „a Meseország határain túl is elhíresült Nagy Rododendron”,⁵⁶ és a mesei kezdetet is elutasítja, mikor rögtön a közepébe vág. Továbbá az egyik varázsló úgy győzi le a hétfejű sárkányt, hogy az tűz helyett már vizet fújt a varázslat hatására, majd megjegyezte, hogy „már régen dolgozik ezen a találmányon, mivel az amúgy kártékony sárkányok így népgazdaságilag hasznosíthatók. Vidéken öntöznének velük, városon meg a tűzoltóság alkalmazhatná a hétfejű slaugot.”⁵⁷ A mágia alkalmazott tudománnyá válik, és ez abban is megjelenik, hogy iskolában tanulják, a varázsigéket tankönyvekből sajátítják el és vizsgát tesznek, végül pedig állást kapnak, de ezeket az állásokat nem ők választják, ahogy a lakótelep lakói sem maguk választották ki új otthonaikat.

Ez lenne hát a Meseország, de a karakterek már itt sem úgy viselkednek, ahogy az megszokott lenne. A sárkány például „[é]vezredeken át lopkodta a szebbnél szebb királylányokat, és abajgatta a lovagokat, akik meg akartak verekedni vele a hajadonokért, és amikor nyugdíjba vonult, hogy ne unatkozzon, elszerződött tansárkánynak a varázslóiskolába.”⁵⁸ Igazi neve pedig Kis Rezső, és az ő legyőzése a feladata minden varázstanoncnak ahhoz, hogy okleveles varázslókká váljon. Ezáltal pedig sárkánynak lenni is egy szakmává válik a sok közül, amit ott lehet hagyni, és ki lehet belőle öregedni. Ugyanilyen szerepváltáson megy át Irma néni, a boszorkány (akinél a néni ugyanolyan állandósult

⁵⁵ Uo. 152.

⁵⁶ Uo. 5.

⁵⁷ Uo. 15.

⁵⁸ Uo. 13.

meghatározó, mint Csilicsala esetében a bácsi), aki szintén nyugdíjba vonult, ma pedig már csak a lakótelepi házmesternek segít takarítani, később pedig Dongóéknak segít információval, kibújva ezzel az eredetileg hozzátársított jellemvonások alól, ami nem meglepő, hisz „a modern meseírók gyakran élnek azzal a módszerrel, hogy a népmesékből ismert jellegzetes mesehősöket [...] kiemelik »eredeti« szerepeikből, és új szerepkörrel ruházzák fel őket.”⁵⁹

Dongó és Csilicsala

Propp hét szerepkört különböztet meg egymástól a tündérmesékben: az ellenfél, az adományozó, a segítőtárs, a cárkisasszony és apja, az útnak indító, a hős és az álhős szerepkörét.⁶⁰ A hős ellenfele általában a boszorkány, a mostohaanya és a sárkány. Adományozók általában az ördögök és a tündérek. (Adományozónak számít az, aki valamilyen eszközt, tudást ad a hősnek, van, hogy ezért a hősnek próbákat kell kiállnia. Innen nézve az az öregasszony is adományozó szerepben van, akivel Gyuszi találkozik a terülj-terülj asztalka keresésekor, de funkcióját végül nem tudja betölteni.) A segítőtárs fontos jellemzője a „mindentudó bölcsesség”,⁶¹ többek között képes a térbeli helyváltoztatására, a baj megszüntetésére, a hős átváltoztatására.⁶² Ezek alapján a vizsgált művek varázslóalakjai ebbe a kategóriába tartoznak, a szerepkör egyfajta újraértelmezéseként jelennek meg. Ugyanakkor, mikor Propp a szereplők funkcióit tárgyalja, a XIII. funkciónál (*A hős reagál a leendő adományozó tetteire*), az egyik példában negatív adományozói szerepben tűnik fel a varázsló: „A hős oly módon menekül meg a támadástól, hogy maga használja fel az ellenséges lény eszközét: [...] A varázsló maga marad a hegyen, ahol a hőst akarta hagyni.”⁶³ Ezekből azt láthatjuk, hogy a varázsló karakterének nincs egyértelműen meghatározható szerepköre a tündérmesékben, így eredetét máshol kell keresni. (Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a műmesékben nincsenek tiszta szerepkörök, így a segítőtárs és az adományozó karaktere sem választható el egymástól.⁶⁴)

A varázslás, a mágia története régre nyúlik vissza. „A mágia nyugati felfogása az ókori zsidó-keresztény és görög-római örökségben gyökerezik. A hagyomány tovább formálódott Észak-Európában a középkor és kora újkor idején, majd az 1500-as évekbeli európai felfedezés

⁵⁹ BOLDIZSÁR, *Meseapoétika...*, i.m. 227.

⁶⁰ Vlagyimir Jakovlevics PROPP: *A mese morfológiája*, fordította SOPRONI András, Bp., Osiris, 1999, 78-79.

⁶¹ BOLDIZSÁR, *Varázslás és...*, i.m. 66.

⁶² Ua.

⁶³ PROPP, i.m. 47-48.

⁶⁴ BOLDIZSÁR, *Varázslás és...*, i.m. 73.

és gyarmatosítás révén a világ más részein is elterjedt.”⁶⁵ „A görög-római hagyomány azt tartotta, hogy a mágusok titkos tudással rendelkeznek, és képesek a hatalmat az ókori panteonok bármelyik politeista istenségétől, szellemétől vagy őseitől közvetíteni.”⁶⁶ A Bibliában a Napkeleti bölcsek másik megnevezése a *Magi*, ami a *magus* kifejezés többesszáma, ugyanakkor Simon mágus alakja negatív képet fest a varázslókról: ő volt az, aki pénzért akarta megvenni a Szentlélek ajándékát. Európa kereszténnyé válásával a mágia a pogánysággal lett azonosítva, démonizálták a kelta, germán és skandináv népek vallási meggyőződéseit.⁶⁷ Az egyik legelső irodalmi varázslóábrázolás Merlin alakjáé, akit 1138-ban vetett először papírra Monmouth-i Gottfried *Historia Regum Britanniae* című művében, átdolgozva ezzel Myrddint, a hatodik századi walesi versekben szereplő öreg, látnoki képességekkel rendelkező karaktert.⁶⁸

A magyar népmesék merítenek az ősi magyar hitvilágból, aminek alapja a hármas világfelosztás. „A fenti és lenti világba vezető utat – a régi néphit elképzelései szerint – a varázslók, táltosok, sámánok, illetve félistenek és hősök tudták megtenni. Az előbbieket utódai a mesében a csodás erejű törpék, boszorkányok, táltoslovak, sárkányok, griffmadarak, az utóbbiaké a mesehős, akit csodás képességű, jóindulatú öregemberek, hálás állatok segítenek, illetve gonosz szívű vasorrú bábák, sárkányok és óriások akadályoznak célja elérésében.”⁶⁹ Vagyis a magyar népmesékben sem tipikus karakter a varázsló, az általam elemzett meseregényekben mégis velük találkozunk, a hozzátársított képzeletünk pedig sokkal inkább a populáris világirodalomból származnak. (A hőst akadályozó sárkány *A kétbalkezes varázsló*-ban is megjelenik, de kicsavart módon: a sárkány legyőzése Dongó végső feladata, hogy sikeres vizsgát tehessen és okleveles varázslóvá válhasson, sikertelensége mégsem jelenti azt, hogy nem végezheti el az iskolát.) Ugyanakkor a népmesékben megjelenő vasorrú bába alakja sem homogén: van, hogy emberevőként jelenik meg, aki vihart és földrengést tud támasztani, de nem feltétlenül negatív karakter (ősi ugor bálványalakként még nem volt gonosz⁷⁰). „Hajléka kacsa-, lúd- vagy kakaslábon forog [...]”,⁷¹ és bár a köztudat számára összemosódott a boszorkánnyal, különböznek. Míg a boszorkány ember, addig a vassorrú bába

⁶⁵ John F.M. MIDDLETON, Robert Andrew GILBERT, Karen Louise JOLLY, *History of magic in Western worldviews*, Britannica

<https://www.britannica.com/topic/magic-supernatural-phenomenon/History-of-magic-in-Western-worldviews>

⁶⁶ Ua.

⁶⁷ Ua.

⁶⁸ Paul ADAMS, *The Scottish roots of Merlin the Welsh wizard*, BBC, 2011. 04.16.

https://www.bbc.co.uk/scotland/history/the_scottish_roots_of_merlin_the_welsh_wizard.shtml

⁶⁹ Magyar Néprajz, V. Magyar Népköltészet, Népmese, *A népmese mint népköltészeti műfaj* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/v-magyar-nepkolteszet-63D6/nepmese-63EF/a-nepmese-mint-nepkolteszeti-mufaj-6451/>

⁷⁰ SOLYMOSSY Sándor, *A magyar ősi hitvilág*, Bp., Nemzeti Örökség Kiadó, 1937, 92.

⁷¹ Uő, *A „vasorrú bába” és mitikus rokonai*, Bp., Akadémiai, 1991, 44.

túlvilági szellem.⁷² Irma nénire is ez a kettőség jellemző. A tündérmesék varázslói pedig „úgy avatják be tanítványaikat a titkos tudásba, hogy megjáratták velük a poklokat: fejüket veszik, lesózzák, megfőzik, tűzbe vetik őket.”⁷³ Vagyis egyfajta beavatáson kell átesniük a hősöknek. A műmesékben pedig egyáltalán nem is jellemző szereplők a természetfölötti lények, mint a varázslók és a sárkányok.⁷⁴ Az itt megjelenített varázslófigurák nem feltétlenül a népmesei alakok újragondolásai, hanem a köztudatban élő verziók kicsavarásai.

Dongó és Csilicsala között az egyik legszembetűnőbb különbség a tapasztalat mértéke, amivel rendelkeznek. Fitzhuber Dongó frissen végzett varázsló, akivel első kalandja történik meg, mikor találkozunk vele és aki maga is bizonytalan még a varázsigék használatában. Segítségre van szüksége: bármilyen helyzetre is keres megoldást, mindig a Máguslexikonhoz kell nyúlnia, hogy előkeresse és elszavalhassa a megfelelő varázslatot, de még így is előfordul, hogy azok nem úgy sikerülnek, ahogyan ő szeretné, vagy pedig egyáltalán nem is jönnek létre. Erre példa, mikor el akarja érni, hogy átmehessenek a falon, de helyette sündisznóvá változnak. „És ismét a homlokára csapott. Bár ne tette volna. Csillagokat látott. Amikor magához tért, varázspálcájával egy függőleges vonalat húzott a levegőbe. Nem telt bele egy pillantás, és mindketten sündisznóvá váltak.”⁷⁵ Hozzá nem értése nem marad rejtve Tóbiás előtt sem, aki nem egyszer teszi ezt szóvá: „Szóval megint melléfogtál.”⁷⁶ Az, hogy utolsóként végzett a rangsorban, legrosszabb tanulóként, és az, hogy haragszik a stréber Ad Albertre, csak még inkább emberivé teszi. Maga is gyermeki viselkedésmintával rendelkezik, ezt a könyv illusztrációi is megerősítik, ahol akkoraként ábrázolják, mint Éliás Tóbiást. Továbbá „már megjelenését tekintve is más, mint előkelő ősei, az arany félholdakkal és csillagokkal kivart palástot, csúcsos süveget viselő varázslók.”⁷⁷ Csilicsalával ellentétben ő nem automatikusan láthatatlan, sőt, el is felejtette azzá tenni magát, így Tóbiás anyja meg is látta őt. Viszont nem sokáig gondolkodik rajta a nő, „[g]yere, drágám, mindjárt kezdődik a krimi”,⁷⁸ zárta rövidre a kérdést a férje, majd ezután a tévé előtt ülve „nem láttak, nem hallottak”.⁷⁹ Tény, hogy a televízió rossz hatással lehet a gyerekekre: „[a]z olvasás vagy mesehallgatás fejleszti az elvonatkoztatási képességet és a logikus gondolkodást. A mesefilm mellett viszont a gyermek «ellustul», hiszen készen kapja a történetet, nincs szüksége a képzelőerejére ahhoz, hogy tanúja

⁷² Uo. 47.

⁷³ BOLDIZSÁR, *Varázslás és...*, i.m. 150.

⁷⁴ Uo. 74.

⁷⁵ BÉKÉS, i.m. 54.

⁷⁶ Ua.

⁷⁷ BOLDIZSÁR, *Mesepoétika...*, i.m. 227.

⁷⁸ BÉKÉS, i.m. 33.

⁷⁹ Uo. 38.

legyen csodás átváltozásoknak vagy varázslatoknak. [...] De nem csak a képzelőerőtől fosztja meg a gyermeket, hanem az önkifejezés kialakulásától is.”⁸⁰ Ebből következően olyan felnőttekké válnak, akikből hiányozni fog a fantázia, a képzelőerő, így teljesen érzéketlenné válnak a mesére, pont, mint Tóbiás szülei.

Az, hogy a varázslónak rendelője van, azt jelenthetné, hogy szükség van rá, de már mikor megkapja új munkahelyeként a Nimbusz Endre Bertalan utcai lakótelep Körzeti Varázslóhivatalát, a Nagy Rododendron (aki még inkább megfelelne a „tipikus varázsló” fogalmának) azt mondja: „úgy látszik, mégiscsak te vagy a világ legpechesebb varázslója.”⁸¹ Ugyanis senki nem keresi fel a hivatalt (Fitzhuber Dongó elődje is inkább elmenekült), és a kétbalkezes varázsló hiába írta ki az ajtajára, hogy ott terem, ahol akarják, „senki sem akarta, hogy ott teremjen.”⁸² Mikor pedig meglátja az ablakban üldögélő kisfiút, csak „többé-kevésbé hibátlanul”⁸³ tud ott teremni nála. A csoda nélküli világot testesíti meg a kisfiú „[v]arázslók nincsenek” mondata, ugyanakkor ő az, aki még nyitott a mesékre, sajátot szeretne, „olyat, amiben benne lehet lakni.”⁸⁴

Dongó és Tóbiás kapcsolata egyenrangúbb, mint Csilicsaláé és Gyuszié, bár a gyerek általában tőle várja a megoldást és a tanácsot, ezért is kérdezi olyan sokszor, hogy: *És most?* Dongót pedig, mint frissen végzett varázslót (aki maga sem tudja mindig a következő lépést), ez idegesíti. Ahogy az is, amikor *hű varázslómként* hivatkozik a gyerek rá, ezzel is megkérdőjelezve érzi saját függetlenségét. A történet végére viszont nem csak a mesét találják meg, de Dongó maga is éretté válik, és jó varázslóvá, hiszen a varázslás lényegére jön rá: „Kezdjük el, aztán majd meglátjuk. Csak úgy egyszerűen: zumbele.”⁸⁵ Végül a lakótelepi eseményeket is megfelelteti a meséknek: „mi egy sárkány egy vasajtóhoz képest, mi egy toronyszoba a 10. emelethez képest, mi egy mélységes mély sötét erdő egy lakótelephez, egy veszedelmes barlang a lifthez, egy gonosz és ellenséges fekete mágus a Csikorgó Csőkorgóhoz képest?”⁸⁶ Mikor pedig búcsúznak, nem véglegesen teszik, Tóbiás kérdésére, hogy mikor találkoznak legközelebb, Dongó így felel: „Bármikor, ha azt kívánod, hogy itt teremjek. De legkésőbb kedden fél hat és hét között az alagsori mozgalmi helyiségben, a mesében.”⁸⁷ Így a mese, bár helyet kap Tóbiás világában, az alagsorban fér csak meg, az ember lakta szintek alatt,

⁸⁰ FALUDI Barbara, *A televízió hatása a gyermekekre*, Bp., 2007, 38-39. <https://adoc.pub/a-televizio-hatasa-a-gyermekekre.html>

⁸¹ BÉKÉS, i.m. 20.

⁸² Uo. 26.

⁸³ Uo. 27.

⁸⁴ Uo. 31.

⁸⁵ Uo. 165.

⁸⁶ Uo. 163.

⁸⁷ Ua.

és csak egy rövid időtartamra. Viszont nem csak a mese lesz „száműzve”, a modern lakások, a panel már nem alkalmas az emberi érintkezések biztosítására, nem véletlenül ott, az alagsorban találkoznak más csoportok is, például a nyugdíjasok klubja.

Dongóval ellentétben Csilicsala bácsi – ahogy neve is jelzi – tapasztaltabb, idős varázsló. Kevésbé emberszerű, azok fölött álló lényként jelenik meg. Láthatatlan és egyszerre több helyen is ott tud lenni, a gyerekek őrangyalaként funkcionál. Nem annyira részese a valóságos világnak, mint Dongó, viszont hívásra ő is azonnal jelentkezik. (Bár egy elejtett megjegyzésből arra következtethetünk, hogy ő maga is egy iskolában sajátította el a mágiát: „[...] az eltüntetés már a varázslótanfolyamok legalsó tagozatában kötelező.”⁸⁸) Már akkor tud mindent, mielőtt azt Gyszi elmondaná, hisz látta az eseményeket. Varázspálcájával és szómágiával varázsol, de minden helyzetben ugyanazt a verset mondja el. Mindig ott van, ha szükség van rá, Lovász szerint ezáltal meg is kérdőjeleződik a függetlensége, és csupán a gyerekek nevelésének eszközévé válik.⁸⁹ (Ezzel is ellentéte Dongónak, aki nem csak ott tud lenni, ahol hívják, hanem ott is, ahol akar.)

Nem csak a varázsló és a mesék birodalma válnak eszközzé, de az iskolákban tipikusan feladott kötelező irodalom darabjai is. Gyszi a részletekre nem figyelve, kapkodva olvas, és a fejében összerosódnak a szereplők a *János vitéz*, *Robinson* és *a többiek* című fejezetben. Minden könyvet, amit befejezett, megjelöl egy piros négyszöggel, így Csilicsala bácsi segítségét kéri azok eltüntetésében. Ő viszont tudja jól, hogy a befejezett regények nem elég figyelmesen lettek elolvasva, így ahelyett, hogy eleget tenne Gyszi kérésének, az elolvasott művek hőseit varázsolja elő, akik neki személyes jóbarátai. „Lépjetek elő, de ne a könyvekből, hanem a te fejedből. Ez lesz a varázslat, lépjenek elő úgy, ahogy te tudod őket, úgy, amint olvastad őket, mint a sicc!”⁹⁰ A kép pedig Gyszi elé tárul. Így kerül el Don Quijote Tündérországba, találkozik János vitéz Péntekkel, Robinson Crusoe pedig a Pál utcában találja magát, a grundon. Mind saját társaikat próbálják megkeresni. A griffmadár jön rá végül a megoldásra: „Mi egy kisfiú fejében keveredtünk össze, ez az igazság! Egy nagyon fennhéjázó és felületes fiú fejében [...]”⁹¹ Gyszi ezek után pedig megígéri, hogy újra elolvassa a könyveket, végtére is a klasszikusokkal méltón kell bánni.

A varázslat és a csoda már nem bír akkora jelentőséggel, mint régen: „A lovat tessék szíves lenni!”⁹² Így sürgeti és vág Csilicsala bácsi szavába, aki ettől függetlenül teljesíti a kérést. Van,

⁸⁸ TÖRÖK, *Csilicsala...*, i.m. 262.

⁸⁹ LOVÁSZ, i.m., 113.

⁹⁰ TÖRÖK, *Csilicsala...*, i.m., 198.

⁹¹ Uo. 234.

⁹² Uo. 30.

hogy szemtelenül meg is kérdőjelezi a varázsló képességeit. Bármit is mondjon Gyuszi, ő nem haragszik rá, mert a varázslók nem haragtartóak, ezzel is sokkal inkább közeledve az archetipikus varázslókhoz. Továbbá a varázsló didaktikusságát is kifigurázza Gyuszi, mikor a tanulságot fogalmazza meg, a varázsló szavába vágva: „...holott csak a saját figyelmetlenségének köszönheti az egészet! – hadarta oly álnok szolgálatkészséggel Balogh Gyuszi, hogy Csilicsala bácsi szájában megfagyott a tanulság.”⁹³ Mégsem jelenthetjük ki, hogy Gyuszi a varázsló fölött állna, ő irányítana: még mindig Csilicsala az apai karakter, aki oktatja a rosszkodásra Tóbiásnál sokkal hajlamosabb kisiskolás fiút. Hisz Gyuszi általában nem az életét érzi veszélyben, nem is másokon akar segíteni, mikor a varázslót hívja, csak a saját rossz döntéseinek következményei alól akar kibújni, mint például mikor azt hazudta, hogy van egy lova, amit a barátjának oda fog adni, vagy nem ment időben haza, vagy betört egy ablakot.

Csilicsala pontosan tudja, mikor milyen varázslatra van szükség, ahogy azt is, hogy ezeknek milyen következményei lesznek, oktató célzattal viszont mindig teljesíti a kérést. Hatalmában áll világok között utaztatni Gyuszit, míg Dongó csak Tóbiás valóságában tudta megkeresni a mesét.

Fontos még megjegyezni, hogy Csilicsalát mások is ismerik és tisztelik, legyen az akár a hóember, akinek megépítését Gyuszi nem fejezte be. (Ahogy sok más megkezdett tervét sem, erről a rossz szokásáról szól *A hóember szeretne elkészülni* című fejezet.) Gyuszinak rosszul is esik, hogy Csilicsala más hívására is reagál. „Itt egy kis varázslat, ott egy kis varázslat, nem akarok belebeszélni, de nem tudom, nem lenne-e jobb beosztani, hogy például hetenként vagy havonként valami nagyobb, kiadósabb hipp-hopp!”⁹⁴, mintha a varázslat egy energiaforrás lenne, ami elfogyhat.

Az utolsó fejezetben pedig már más gyerekekkel is kapcsolatba lép, akik azt kérik tőle, hogy amihez hozzáfognak, az magától sikerüljön. Ezt is teljesíti, *vészjóslo jóindulattal*, amely szókapcsolat a varázsló egész lényét leírja. Végül a gyerekek rájönnek, hogy hibát követtek el, Csilicsalát pedig megkérik, hogy „tüntesse el innen saját magát.”⁹⁵ Kizárva ezzel az életükből a varázslatot. „[...] a zárófejezet a varázslók evilági kiiktatása szükségszerűségének felismerését hordozza. Gyuszi ilyen szintű megkomolyodása negatív fejleményként értékelhető, hiszen a világ teljes varázstalanodását jelenti, ami nem Gyuszi (illetve a gyerekek) fejlődését, hanem intellektuális és érzelmi elszegényedését jelenti.”⁹⁶ Illés György úgy

⁹³ Uo. 126.

⁹⁴ Uo. 164.

⁹⁵ Uo. 262.

⁹⁶ LOVÁSZ, i.m. 115.

gondolja, hogy Csilicsala varázslatai „szigorúan tudományos hókuszpókuszok [...], korunk természetismeretének, bölcséleti felkészültségének és gyermeklélektanának szellemében, messzemenően szem előtt tartva a gyerekek realizmusigényét a mesében.”⁹⁷ Török meséit reális meséknek tartja, vagyis olyan könyveknek, melyek az abszurdum görbe tükrén keresztül vizsgálhatóbbá teszik a valódi problémákat. Intellektuális elszegényedésről pedig szó sincs, bár azt írja, hogy a Csilicsala-könyvek tanulsága az, hogy nincs szükség csodára, ezt pontosítja: „a csoda sem segít, ha ti magatok nem segítetek a bajokon.”⁹⁸ Vagyis a mai realiztikus világban már nem támaszkodhatunk a csodára, mint egy deus ex machina jellegű eseményre, Csilicsala bácsi nem a képzeletről szoktat le minket, hanem tapasztalatokkal gazdagít és felvilágosít a realitás hatáiról.⁹⁹

A Lovász által felvázolt negatív világnézet, mely az elvarázstalanodást látja jövőképként, visszavonásra kerül a *Hahó, Öcsi!* végén. Gyuszi és Öcsi között lezajlik egy kulcsfontosságú beszélgetés, miután Öcsi elmondja, hogy Kököjszivel és Bobojszával volt: „Törpe nincsen!”¹⁰⁰ Úgy tagadja Gyuszi a varázslat létezését, ahogy Tóbiás is tette azt.

„-És Csilicsala bácsi, a varázsló, az van?

-Csilicsala bácsit én találtam ki!”

-A törpéket meg én találtam ki, [...] de nem tudok kitalálni olyat, ami nincs!”¹⁰¹

Képzelt barátok, képzelt varázslók

Mind Török, mind Békés regényének karakterei funkciójukban, viselkedésükben és abban, ahogy megjelennek a gyerekek világában, értelmezhetők képzeletbeli barátokként. Karászi Orsolya 8-9 éves gyerekekkel végzett interjúk alapján kiderítette, hogy akár varázslók is lehetnek képzelt barátok. A legtöbb gyereknek van vagy volt képzeletbeli barátja, ezért az ilyen történetekkel azonosulni tud, akkor is, ha már csak a szülei elbeszéléséből ismeri régi barátját. „A képzeletbeli barát révén a gyermekek a való életben átélt frusztrációkat, belső feszültséget, ismeretlen szituációk lehetséges helyzetmegoldási stratégiáit, illetve érzelmi hiányokat tudja pótolni.”¹⁰²

A Karászi által készített interjúból kiderült, hogy iskolás korra általában ezek a barátok eltűnnek, kinézetük változatos, de mindnek van múltja (volt, aki családdal is rendelkezett,

⁹⁷ ILLÉS György, *Címzett az ifjúság*, Bp., Ifjúsági Lapkiadó, 1985, 167.

⁹⁸ Uo. 168.

⁹⁹ Uo. 167.

¹⁰⁰ TÖRÖK, *Hahó, Öcsi...*, i.m. 140.

¹⁰¹ Ua.

¹⁰² KARÁSZI Orsolya, *Képzeletbeli barátok a gyermek életében*, Gradus, 4.sz, 2017, 38.

akiket ideiglenesen hátra kellett hagynia) és valamilyen külső tulajdonsága olyan, amilyen az őt képzelő gyerekeknek is van. Továbbá a gyerekek tisztában voltak azzal, hogy barátaikat csak ők képzeltek el. Végül arra a következtetésre jut, hogy „a gyermek életében megjelenő barátok jóval pozitívabb hatást gyakoroltak a gyermek szociális, emocionális és kognitív fejlődésére”,¹⁰³ mint gondoltuk. A képzeletbeli barátok csak addig vannak jelen a gyerek életében, amíg ő igényt tart rájuk, amikor pedig megválnak tőlük, az a „gyermeki tudatosság fejlődésének fordulópontja”,¹⁰⁴ ezért a szülőnek beavatkoznia szigorúan tilos, mert az rossz hatással lehet erre a természetes folyamatra.

A világirodalomban az egyik leghíresebb példa a képzeletbeli barátok szerepeltetésére A. A. Milne *Micimackó* című meseregénye, amelyben Róbert Gida segíti a Százholdas pagony lakóit, a több, különböző barát lehetővé teszi, hogy jellemének más-más aspektusai fejlődhessenek. Róbert Gida az, akit Micimackóék mindig hívnak, ha segítségre van szükségük. „Ebbe a mesetípusba tartoznak [abba a típusba, amelyek nem vesznek tudomást a halál tényéről – Szerző] a játék mackókról, képzeletbeli meselényekről szóló mesék, akik egy ideális világban léteznek, ahol lehetséges örökké csak játszani. Ez az illuzórikus világ jelenik meg a *Micimackó*-ban is, ahol csak a kisfiú, Róbert Gida él valóságos életet, az életre kelt játékszerek azonban halhatatlanok. Micimackó és társai körül lévő világ és események a végtelenségig meghosszabbíthatók, sosem nőnek fel vagy öregszenek meg, és sosem halnak meg.”¹⁰⁵ Mégis búcsút vesznek egymástól, még ha nem is nyíltan. Róbert Gida tisztában van azzal, hogy mostantól, az iskola miatt, nem lesz annyi ideje játszani, mint eddig. Az idő múlása árnyként vetül a Százholdas pagonyra.

„Többé már nem csinállok Semmit.

- Soha többé?

- Most már majd nem annyit... Nem engednek...

Micimackó várta, hogy folytatja. De Róbert Gida újra elcsendesült.

- No, Róbert Gida? - kérdezte segítségre készen.

- Micimackó, ha majd... hiszen tudod... ha már majd Semmit se csinállok, eljössz ide néha hozzám?

- Még hogy én?

- Te, Micimackó.

- Te is itt leszel?

- Itt leszek, Micimackó... Igazán itt leszek... Megígérem, Micimackó.

- Így jó lesz - mondta Micimackó.

¹⁰³ Uo. 40.

¹⁰⁴ Uo. 38.

¹⁰⁵ TÓTH Karolina, *A halál interpretációja és a kortárs gyermekolvasó*, Újvidéki Egyetem, Évkönyv, 2007, 127.

- Micimackó, ígérd meg, hogy nem fogsz engem elfelejteni. Akkor se, ha már százéves leszek.”¹⁰⁶

A magyar irodalomban Török Sándor a *Kököszi és Bobojszával*, majd annak folytatásával, a *Gilikotival* két szerethető törpét választott ki képzeletbeli barátnak, akik segítenek Andrisnak, majd később a testvérének, Panninak, hogy szembenézzenek a problémáikkal, végül pedig felnőjenek, és már ne legyen szükség rájuk. Míg Andris és Panni kevésbé tudatos a törpék valóságát illetően, addig Gyszi, mikor elmondja Öcsinek, hogy a varázslót csak kitalálta, úgy tűnik, „kinötte” a barátját. Nem véletlenül néz úgy Öcsire, „mint egy valóságos felnőtt.”¹⁰⁷ (A gyermeki tudatosság Elekes Dóra *Dettikéről és más istenekről* című regényében igen hangsúlyos, ott Dettike tisztában van Balambér képzeletbeli mivoltával, és nem csupán a gyerek nő fel, hanem a képzeletbeli barát is, ezt pedig egyszerre teszik: „A narrátor [Balambér – Szerző] tapasztalatai és az a szótár, amely a rendelkezésére áll a látottak és a hallottak elbeszélésére, soha nincsenek teljesen fedésben: Balambér Dettike világával párhuzamosan tanulja meg azt a nyelvet, amellyel közös történetük elbeszélhető [...]”.¹⁰⁸) A gyerek felnőtté válása egy folyamat, melynek közepén a nem gyerek, de egyelőre még nem is felnőtt időpillanat található, ami a *Gilikotiban* és a *Kököszi és Bobojsza újabb kalandjaiban* is megjelenik Andris képében. Mikor apja Panniról és a növekedő rongybabáról akarja kérdezni, felhossa a fiú régi képzeletbeli barátait is: „Hát arra emlékszel, [...] mikor neked kilenc hátszlovd volt? [...] Az egyik beszélni is tudott. Még madárnyelven is!”¹⁰⁹ De erre Andris csak lesüti a szemét és hallgat. Az, hogy emlékszik-e, vagy már zavarba ejtőnek találja a gyermeklétét, nem eldönthető, de abból következtetve, hogy ezután próbálja meglesni Pannit és a babáját, arra utal, hogy még a gyereklétéhez ragaszkodik. Mikor Panni rosszkodni akar, már próbálja megakadályozni, és rákiált, hogy nem szabad, „mert Andris már kimondja ezt a szót, amit Panni még nem mond ki [...]”¹¹⁰

Ebből a nézőpontból figyelve, az, amikor Gyszi arra kéri a varázslót, hogy tüntesse el magát, már nem negatív végkifejlet (hacsak a felnövést nem tekintjük annak), hanem a képzeletbeli barát elbocsátásának mozzanata, amely szükségszerű a felnőtté váláshoz. Innen nézve Gyszi egész jellemének értelmezése megváltozik, hisz Csilicsala bölcsessége mind a Gysziban megrejlő érettség kivetülésévé válik, a mágiát pedig nem kihasználja, hanem természeténél fogva saját fejlődésének eszközévé teszi. Attól függetlenül, hogy a felnövekedés

¹⁰⁶ A. A. MILNE, *Micimackó kuckója*, fordította KARINTHY Frigyes, tizedik fejezet. http://www.wekerlekos.hu/download/irodalom/milne_micimacko_kuckoja.htm

¹⁰⁷ TÖRÖK, *Hahó, Öcsi...*, i.m. 140.

¹⁰⁸ HANSÁGI Ágnes, *Megrajzolt történet, elbeszélt kép*, Alföld, 2018, 2. sz., 111.

¹⁰⁹ TÖRÖK Sándor, *Gilikoti*, Bp., Ciceró, 2021, 219.

¹¹⁰ Uo. 55.

a fő motívum a műveiben, Török mint narrátor nem a felnőttekkel vállal közösséget, sőt, célja az, hogy a gyerekek olyan felnőttekké váljanak, akik nyitottak maradnak a csodákra.

A *kétbalkezes varázsló* esetében a Tóbiással történő események időbelisége is lehetővé teszi ezt a fajta értelmezést, hisz Dongóval este ismerkedik meg és az éjszakát töltik együtt, ezzel azt a lehetőséget is nyitva hagyva, hogy az egész történet a kisfiú álmában zajlott le. Az említett találkozás, amikor a fiú anyja véletlenül meglátja a varázslót, magyarázható Tóbiás élénk fantáziájával. Dongó azután távozik, hogy teljesíti a *funkcióját*, megadja Tóbiásnak azt a mesét, melyben benne lehet élni, búcsúzáskor pedig úgy távozik, hogy bármikor jön, „ha azt kívánod, hogy itt teremjek.”¹¹¹ A képzeletbeli barátok nemcsak a fejlődést teszik lehetővé, de az összetartozást is erősíthetik más emberekkel, ahogy a törpék teszik Andris és Panni között, vagy ahogy Öcsi lova teszi a *Hahó, a tenger!* című könyvben, mikor tudatosul benne, hogy Évi is látja a képzeletbeli barátját. „És Évi most egy csöppet sem fölényes, hanem szemérmesen, ígéretesen, halk szeretettel csatlakozik: igen, ő látja a lovat.”¹¹² Ugyanilyen jellege van a Micimackó adaptációjának, a *Barátom, Róbert Gida* című filmnek is, ahol a barátokat már Róbert Gida lánya „örökli” meg.

Összegzés

Az elemzett művek a műmesék által kedvelt formulával élnek, a mesékből ismert szereplőtípusokat kiemelik a megszokott környezetükből és a modern, hétköznapi világba helyezik őket, mégis újszerűen teszik mindezt. Mindkét műben „panelgyereknek” segítenek a varázslók: míg Dongó a mesét adja át Tóbiásnak, addig Csilicsala megmutatja Gyuszinak, hogy a problémáinkat magunknak kell megoldanunk, a történetek iránt pedig tisztelettel kell lennünk.

Jelen dolgozatom egy esettanulmányként próbál funkcionálni, mely példát hoz a gyerekirodalomban meglévő hagyományozódásra, arra, hogy gyerekírók is hathatnak egymásra, ezáltal pedig lehetővé tehetik a rájuk hatással bíró mű újbóli „felfedezését”, ami nem feltétlenül hozza magával az adott mű kanonizálódását, de segítheti azt.

Véleményem szerint a könyveket a képzeletbeli barátok felől is meg lehet vizsgálni, erre próbáltam röviden kísérletet tenni, Török más műveinek bevonásával. Ennek tüzetesebb megvizsgálására most nem volt lehetőségem. Viszont úgy gondolom, hogy a téma hosszabb kutatás tárgya is lehetne.

¹¹¹ BÉKÉS, i.m. 163.

¹¹² TÖRÖK Sándor, *Hahó, a tenger!*, Móra, Bp., 1974, 68.

Bibliográfia

Primer irodalom:

BÉKÉS Pál, *A kétbalkezes varázsló*, Bp., Minerva, 1983.

A. A. MILNE, *Micimackó kuckója*, fordította KARINTHY Frigyes, tizedik fejezet.

http://www.wekerlekos.hu/download/irodalom/milne_micimacko_kuckoja.htm

Utoljára megnyitva: 2023. 01. 08.

SZABÓ Magda, *Tündér Lala*, Bp., Móra, 2021.

TÖRÖK Sándor, *Csilicsala csodái*, Bp., Ciceró, 2005.

TÖRÖK Sándor, *Gilikoti*, Bp., Ciceró, 2021.

TÖRÖK Sándor, *Hahó, a tenger!*, Móra, Bp., 1974.

TÖRÖK Sándor, *Hahó, Öcsi!*, Bp., Móra, 1973.

Szekunder irodalom:

ADAMS, Paul, *The Scottish roots of Merlin the Welsh wizard*, BBC, 2011. 04.16

https://www.bbc.co.uk/scotland/history/the_scottish_roots_of_merlin_the_welsh_wizard.shtml

Utoljára megnyitva: 2023. 01. 08.

BÁRDOS József, *Egy működő gyerekirodalmi kánonért = Ideje a számvetésnek?*, *Fordulópont* 50, szerk. SZÁVAI Ilona, Bp., Pont, 2009, 5-14.

BOLDIZSÁR Ildikó, *Mesepoétika: írások mesékről, gyerekekről, könyvekről*, Bp., Akadémiai, 2004.

BOLDIZSÁR Ildikó: *Mese-e a műmese? = Folklor és irodalom - Folklor a magyar művelődéstörténetben*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Bp., Akadémiai, 2006, 355-361.

BOLDIZSÁR Ildikó: *Varázslás és fogypókúra, Mesék, mesemondók, motívumok*, Bp., Didakt, 2003.

FALUDI Barbara, *A televízió hatása a gyermekekre*, Bp., 2007.

<https://adoc.pub/a-televizio-hatasa-a-gyermekekre.html>

Utoljára megnyitva: 2023. 01. 08.

GYÖRE Gabriella, *Magánmítoszok – Nagyvizit Békés Pálnál*, Litera, 2009. január 27.

[Magánmítoszok – Nagyvizit Békés Pálnál | Litera – az irodalmi portál](#)

Utoljára megnyitva: 2023. 01. 08.

HANSÁGI Ágnes, *Kánonon innen és kánonon túl. Megjegyzések a „gyerekirodalmi kánon” és a „gyerekirodalmi klasszikusok” kérdéséhez = Mesebeszéd*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, MÉSZÁROS Márton, SZEKERES Nikolett, Bp., Fiatal Írók Szövetsége, Minerva Könyvek 8., 2017, 33-52.

HANSÁGI Ágnes, *Megrajzolt történet, elbeszélt kép*, Alföld, 2018, 2. sz, 108-115.

HORVÁTH Krisztina, *Egy elveszett breton „lai” nyomában. Az Árgirus história eredetéről*, Filológiai Közöny, 1992/1-2, 22-35.

ILLÉS György, *Címzett az ifjúság*, Bp., Ifjúsági Lapkiadó, 1985.

JENEY Zoltán, *A népmese és a műmese határvidékei = Mesebeszéd*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, MÉSZÁROS Márton, SZEKERES Nikolett, Bp., Fiatal Írók Szövetsége, Minerva Könyvek 8, 2017, 223-234.

KARÁSZI Orsolya, *Képzeletbeli barátok a gyermek életében*, Gradus, 4.sz, 2017, 35-40.

KOMÁROMI Gabriella, *Elfelejtett irodalom, fejezetek a magyar gyermek- és ifjúsági próza történetéből: 1900-1944*, Bp., Móra, 2005.

KOMÁROMI Gabriella, *"Ennyit a művészet hatalmáról": Békés Pál: A kétkelkezes varázsló, Félőlény = K. G. A gyermekkönyvek titkos kertje: Tanulmányok, esszék, kritikák*, Pannonica, Bp., 1998, 292-296.

LOVÁSZ Andrea, *Jelen idejű holnemvolt: Szeminárium a meséről*, Bp., Krónika Nova, 2007.

Magyar Néprajz, V. Magyar Népköltészet, Népmese, A népmese mint népköltészeti műfaj <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/v-magyar-nepkolteszet-63D6/nepmese-63EF/a-nepmese-mint-nepkolteszeti-mufaj-6451/>
Utoljára megnyitva: 2023. 01. 08.

John F.M. MIDDLETON, Robert Andrew GILBERT, Karen Louise JOLLY, *History of magic in Western worldviews*, Britannica
<https://www.britannica.com/topic/magic-supernatural-phenomenon/History-of-magic-in-Western-worldviews>
Utoljára megnyitva: 2023. 01. 08.

Vlagyimir Jakovlevics PROPP, *A mese morfológiája*, fordította SOPRONI András, Bp., Osiris, 1999.

RADNÓTI Sándor, *Békés Pál*, Élet és Irodalom, LXII. évfolyam, 38. szám, 2018. szeptember 21.
<https://www.es.hu/cikk/2018-09-21/radnoti-sandor/bekes-pal.html>
Utoljára megnyitva: 2023. 01. 08.

SERES József, *Törpék, varázslók és gyerekek = Könyv és Nevelés*, 1980. 4-5. sz., 172-176.

SOLYMOSSY Sándor, *A magyar ősi hitvilág*, Bp., Nemzeti Örökség, 1937.

SOLYMOSSY Sándor, *A „vasorrú bába” és mitikus rokonai*, Bp., Akadémiai, 1991.

TÓTH Karolina, *A halál interpretációja és a kortárs gyermekolvasó*, Újvidéki Egyetem, Évkönyv, 2007, 124-135.